

YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA MOLIVAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARINING XORIJ TAJRIBALARI

Narzullayeva Ozoda Qahramon qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi
va audit kafedrası assistenti

ORCID: 0009-0000-6662-5386

E-mail: onarzullayeva344@gmail.com

Аннотация

Maqolada yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari (IFRS, GRI, TCFD, ESG)ning roli va ularning xorijiy davlatlar tajribasida qanday qo'llanilishi yoritilgan. Xususan, Yevropa Ittifoqi, Buyuk Britaniya, AQSh, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning yondashuvlari tahlil qilinib, ekologik va ijtimoiy masalalarning moliyaviy hisobotlarga integratsiyalashuvi samaradorligi ko'rsatilgan. O'zbekiston uchun mazkur standartlarni milliy kontekstda qo'llashning afzalliklari, amaliy imkoniyatlari hamda taklif etilgan yo'nalishlar asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari, xalqaro standartlarni bosqichma-bosqich joriy qilish orqali moliyaviy shaffoflikni oshirish, yashil investitsiyalarni jalb qilish va korporativ ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirishga erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Калит so'zlar: Yashil iqtisodiyot, moliyaviy hisobot, xalqaro standartlar, IFRS, GRI, TCFD, ESG, barqarorlik hisobotlari, xorijiy tajriba, yashil investitsiyalar, ekologik axborot, O'zbekiston iqtisodiyoti.

Аннотация

В статье рассматривается роль международных стандартов финансовой отчетности (МСФО, GRI, TCFD, ESG) в развитии зеленой экономики и их применение в опыте зарубежных стран. В частности, анализируются подходы таких стран, как Евросоюз, Великобритания, США, Япония и Южная Корея, а также показана эффективность интеграции экологических и социальных вопросов в финансовую отчетность. Обосновываются преимущества, практические возможности и предлагаемые направления применения данных стандартов в национальном контексте для Узбекистана. Результаты исследования показывают, что повысить финансовую прозрачность, привлечь зеленые инвестиции и усилить корпоративную социальную ответственность можно путем постепенного внедрения международных стандартов.

Ключевые слова: Зеленая экономика, финансовая отчетность, международные стандарты, МСФО, GRI, TCFD, ESG, отчеты об устойчивом развитии, зарубежный опыт, зеленые инвестиции, экологическая информация, экономика Узбекистана.

Abstract

The article discusses the role of international financial reporting standards (IFRS, GRI, TCFD, ESG) in the development of a green economy and how they are used in the experience of foreign countries. In particular, the approaches of countries such as the European Union, Great Britain, the USA, Japan and South Korea are analyzed, and

the effectiveness of integrating environmental and social issues into financial reporting is shown. The advantages, practical possibilities and proposed directions of applying these standards in the national context for Uzbekistan are substantiated. The results of the study show that it is possible to increase financial transparency, attract green investments and strengthen corporate social responsibility through the gradual introduction of international standards.

Keywords: Green economy, financial reporting, international standards, IFRS, GRI, TCFD, ESG, sustainability reports, foreign experience, green investments, environmental information, economy of Uzbekistan.

KIRISH

“Yashil” iqtisodiyotni rivojlantirish natijasida iqtisodiy va ekologik komponentlarning atrof-muhitga tashqi ta’siri qiymatini baholashning zarurligi bilan bog‘liq yangi g‘oyalar va yondashuvlarning shakllanishiga olib keldi. Barqaror iqtisodiy rivojlanishning ijtimoiy va ekologik komponentlari esa avlodlar ichida va avlodlar o‘rtasida tenglikni ta’minlash kabi masalalarning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Dunyo miqyosida ekologik barqarorlik va yashil iqtisodiyot konsepsiyasiga bo‘lgan e’tibor ortib bormoqda. Bu jarayonda nafaqat davlat siyosati, balki moliyaviy axborotning ochiqligi va ishonchligi ham alohida o‘rin tutadi. Xususan, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari asosida tuzilishi ekologik investitsiyalarni jalb qilishda va korxonalarining “yashil” faoliyatini baholashda muhim rol o‘ynaydi. Bunday jarayonlar xorij tajribalarini o‘rganish va ularni tizimlashtirish jarayonlarini amalga oshirish muhim jihat sifatida qaraladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining umumiy xususiyatlari, o‘ziga xos jihatlari va imkoniyatlari, xalqaro rivojlangan mamlakatlar tajribalari va ularning amaliy jihatlari haqida ko‘plab olimlar o‘zlarining ishlarida bayon etganlar. Jumladan, V.V.Semenixin o‘zining tadqiqotlarida madaniyat sohasida buxgalteriya hisobining o‘ziga xos jihatlari, madaniyat muassasalarida kelgusidagi xarajatlarining hisob faoliyati masalalariga e’tibor qaratgan. Madaniyat muassasalari o‘z faoliyatini amalga oshirishda nafaqat joriy hisobot davriga, balki quyidagi xarajatlarga ham tegishli bo‘lgan xarajatlarni amalga oshirishi mumkin. Bunday xarajatlar kelgusi davrlarning xarajatlari hisoblanadi. Hozirgi vaqtda madaniyat muassasalarining aksariyati tijorat kompaniyalari tomonidan taqdim etilgan, shuning uchun keling, tijorat madaniyat tashkilotining buxgalteriya hisobida kelgusi davrlarning xarajatlarini aks ettirish tartibi juda muhimdir [1].

O‘zbekistolik olimlar F.M.Buxarova ham izlanishlarida yashil iqtisodiyotni rivojlantirishning xorij tajribalari to‘g‘risidagi fikrlarni ilgari suradi [2]. Izlanishlarda AQSH va Angliya “yashil” iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash uchun qonuniy me‘yoriy hujjatlari, ishlab chiqarish tarmoqlarida yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va yashil iqtisodiyot samarasini oshirishga qaratilgan ilmiy loyihalarga alohida e’tibor qaratilishi

haqida aytadilar. Bunda esa moliyaviy hisobotning xalqaro standartlaridan foydalanish jihatlari to'g'risida aytadilar.

Xojalik operatsiyalarini va buxgalteriya hisobi raqamlari saldosi tekshirish uchun obyektlar bo'yicha (audit segmentlari buxgalteriya hisobi obyektlari bilan mos keladi) va siklik (audit segmenti xojalik operatsiyalarini amalga oshirishda yuzaga keladigan hisob obyektlari o'rtasidagi o'zaro aloqalar, ya'ni xo'jalik operatsiyalari sikli) yondashuvlarni qo'llashi mumkin.

METODOLOGIYA

Iqtisodiy resurslarning cheklanganligi sharoitida "Yashil" iqtisodiyotga o'tish zaruriyati asoslangan. Xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan "Yashil" iqtisodiyotga o'tish tamoyillari, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining ta'sir doiralari va amalga oshirish dastaklari qiyosiy tahlil etilgan. "Yashil" iqtisodiyotning axborot resurslari va "yashil" iqtisodiyot uchun hisob holatini rivojlantirishning dolzarb masalalari tadqiq qilingan. Tadqiqot metodologiyasi obyektivlik, izchillik, tizimlilik, tahliliy fikrlash va dalillarga asoslangan yondashuv tamoyillariga tayangan holda olib boriladi. Shu asosda tadqiqot natijalari amaliyotda qo'llanishi mumkin bo'lgan foydali tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Amerika Qo'shma Shtatlari va Angliya yashil iqtisodiyotni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tashabbus va siyosatlariga ega. AQSH va Angliyada yashil iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida yaratilgan qonuniy me'yoriy hujjatlarida yashil iqtisodiyotni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qancha qonun hujjatlarini amalga oshirilgan.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ko'plab rivojlangan mamlakatlar korxonalarining ekologik ko'rsatkichlarini integratsiyalashgan moliyaviy hisobotlarda aks ettirish amaliyotiga o'tgan. Masalan: Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida korxonalaridan ESG (Environmental, Social, Governance) ko'rsatkichlarini xalqaro moliyaviy hisobotlar (IFRS, GRI – Global Reporting Initiative) bilan birgalikda taqdim etish talab etiladi. Bu yondashuv korxonaning ekologik xavfsizligi va barqaror rivojlanishga qanchalik hissa qo'shayotganini aniqlash imkonini beradi.

Buyuk Britaniyada 2022-yildan boshlab yirik kompaniyalar uchun Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD) tavsiyalarini hisobga olgan holda hisobotlar tayyorlash majburiy bo'lib qolgan. Bu iqlim xavflarini moliyaviy tahlilga kiritish imkonini bergan.

Yaponiya va Janubiy Koreyada korxonalar yashil obligatsiyalar (green bonds) chiqarish orqali moliyalashtirilgan loyihalarning iqtisodiy va ekologik samaradorligini xalqaro standartlar asosida hisobot shaklida taqdim etmoqda.

AQShda esa Securities and Exchange Commission (SEC) kompaniyalardan karbon chiqindilari, resurslardan foydalanish va barqarorlik ko'rsatkichlarini moliyaviy hisobotlar bilan uyg'unlashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu xorij tajribalari ko'rsatadiki, yashil iqtisodiyotning moliyaviy asosi bo'lmish moliyaviy hisobotlar nafaqat foyda va zararlarni, balki korxonaning ekologik

va ijtimoiy ta'sirini ham o'zida aks ettirishi zarur. Bu esa ekologik xavfsizlikni ta'minlash, sarmoyadorlarga ishonchli axborot taqdim etish va barqaror iqtisodiy rivojlanishga zamin yaratadi.

1-jadval

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga mos xorijiy tajribalar va O'zbekiston uchun qo'llash yo'llari¹

Xalqaro standart	Mamlakat (tajriba)	Qo'llanilish shakli	Imkoniyatlari	O'zbekiston uchun moslashuv yo'li
IFRS (International Financial Reporting Standards)	Yevropa Ittifoqi, Yaponiya	Moliyaviy hisobotga ekologik aktivlar va majburiyatlarni kiritish	Yashil aktivlar, ekologik xarajatlar hisobini standartlashtirish	IFRS 9 va IFRS 13 asosida ekologik loyihalarning moliyaviy bahosini yuritish
GRI (Global Reporting Initiative)	Germaniya, Niderlandiya	Ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy axborotlarni moliyaviy hisobot bilan birga berish	Korxonaning ijtimoiy va ekologik ta'siri haqida to'liq axborot	Davlat korxonalarini uchun GRI mezonlariga mos "Barqarorlik hisobotlari" pilot joriyoti
TCFD (Task Force on Climate-related Financial Disclosures)	Buyuk Britaniya, Kanada	Iqlimga oid xavflarni moliyaviy hisobotda ochiqlash	Iqlim xavflarining moliyaviy barqarorlikka ta'sirini aniqlash	Energetika va sanoat korxonalarida TCFD asosidagi qo'shimcha hisobot shakllari
ESG (Environmental, Social, Governance)	AQSh, Janubiy Koreya	Investitsion baholashda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv ko'rsatkichlaridan foydalanish	Investorlarga korxonaning barqaror rivojlanish darajasini ko'rsatish	IPO/obligatsiya chiqaruvchi korxonalar uchun ESG reytinglarini joriy etish
IFRS S1/S2 (2023-yildan boshlab Sustainability Standards bo'yicha yangi talablar)	Yangi Zelandiyadan boshlab bir nechta davlatlar	Barqarorlik haqida axborot berishning majburiy formati	Korxonaning ijtimoiy-eko barqarorligi to'g'risida yillik hisobot	O'zbekistonda xalqaro investitsiyalar uchun korporativ hisobotlarga ushbu standartni bosqichma-bosqich kiritish

Tahlil qilingan xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari (IFRS, GRI, TCFD, ESG) asosida yashil iqtisodiyotga oid ma'lumotlarni integratsiyalash korxonalarining ekologik va ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi. Xususan, Yevropa Ittifoqi, Buyuk Britaniya, AQSh, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda bu yondashuv orqali iqlim xavflari, karbon chiqindilari, yashil investitsiyalar va barqarorlik holati moliyaviy hisobotlarda o'z aksini topgan.

¹ Muallif ishlanmasi

O‘zbekiston uchun bu tajribalarni bosqichma-bosqich joriy etish imkoniyati mavjud bo‘lib, davlat korxonalari va strategik tarmoqlarda GRI, ESG va TCFD kabi standartlarga asoslangan hisobotlarni joriy qilish moliyaviy shaffoflikni ta‘minlaydi, ekologik mas‘uliyatni kuchaytiradi hamda xorijiy sarmoyadorlar uchun ishonchli axborot bazasini yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)ning tatbiq etilishi hisobning yagona usullarini qo‘llash orqali kompaniyalarni ichki boshqaruv tizimini takomillashtirish, manfaatdor tomonlarga korxonaning moliyaviy holati to‘g‘risida ma‘lumot berish va kompaniyaning raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Yangi qoidalar bosh buxgalterni o‘zi ishlab turgan tashkilot biznesini iqtisodchi va moliyachi tarzida tushunishga majburlaydi. MHXSning yana bir ahamiyatli xususiyatini aytib o‘tamiz, bu andozalar korxonalar rahbarlarini moliyaviy hisobot va shuningdek buxgalteriya hisoboti bilan ko‘proq qiziqishga undaydi, zero MHXS talablariga binoan hisoblangan ko‘rsatkichlar rahbarlarning mukofot to‘lovlarini yoki ularni rahbarlikda qoldirishqoldirmaslik qarorlarini belgilaydi. Kompaniyalarning xalqaro bozorlarga chiqishi, shuningdek, salohiyatli investorlarni jalb qilishda MHXSga muvofiq moliyaviy hisobot tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi va u hayotiy zaruratga aylanib bormoqda.

Natijada, moliyaviy intizom mustahkamlanib, davlat mablag‘laridan foydalanishning shaffofligi ortadi, bu esa madaniy soha samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois, madaniyat muassasalarida audit faoliyatini takomillashtirish bilan bir qatorda, buxgalteriya hisobini yuritishga doir maxsus metodika va baholash mezonlarini ishlab chiqish zarur hisoblanadi. Bunday yondashuv auditorlar, buxgalterlar va rahbarlar o‘rtasida yanada yaqin hamkorlikni shakllantiradi va moliyaviy boshqaruvni yanada samarali qiladi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (xususan, IFRS, GRI, ESG va TCFD) yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu standartlar orqali kompaniyalar ekologik va ijtimoiy ko‘rsatkichlarini moliyaviy axborot bilan uyg‘unlashtirib, barqarorlik darajasini oshirmoqda. O‘zbekiston uchun ushbu tajribalarni bosqichma-bosqich joriy etish dolzarb bo‘lib, avvalo yirik sanoat, energetika va davlat korxonalari moliyaviy hisobotiga ESG va GRI indikatorlarini kiritish orqali milliy barqarorlik siyosatini kuchaytirish mumkin.

Yuqorida keltirilgan xulosalardan kelib chiqqan holda quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- Moliyaviy hisobotlarda yashil indikatorlarni aks ettirishni tartibga soluvchi normativ hujjatlar ishlab chiqish muhim. GRI (Global Reporting Initiative) va TCFD (iqlimga oid moliyaviy tavsiyalar) kabi xalqaro yondashuvlar asosida O‘zbekiston korxonalari uchun ekologik va ijtimoiy axborotlarni moliyaviy hisobot bilan integratsiyalash majburiyatini joriy etish zarur.

- Davlat mulkchiligidagi yirik korxonalarda pilot loyiha sifatida ESG ko‘rsatkichlari asosida barqarorlik hisobotlari tayyorlash amaliyoti yo‘lga qo‘yish

kerak. Bu usul orqali korxonalarning ijtimoiy va ekologik javobgarlik darajasi aniqlanadi va ularning investitsion jozibadorligi oshadi.

- IFRS S1 va IFRS S2 (Sustainability Disclosure Standards) talablariga muvofiq yashil aktivlar va majburiyatlarni hisobga olish tartibi ishlab chiqish zarur. Bu orqali “yashil” infratuzilma va energetika loyihalarining moliyaviy hisobini xalqaro investorlar talablari bilan moslashtirish mumkin bo‘ladi.

- Yashil obligatsiyalar va yashil kreditlar uchun moliyaviy hisobot shakllari joriy etish lozim. Bunda xalqaro moliyaviy institutlar talablariga javob beradigan shaffof va tasdiqlangan ma’lumotlar asosida hisobotlar tuzish mexanizmi yaratilishi lozim.

- Oliy o‘quv yurtlarining moliya, buxgalteriya va iqtisodiyot yo‘nalishlarida xalqaro barqarorlik hisobotlari (IFRS Sustainability, GRI, ESG) bo‘yicha o‘quv kurslari yo‘lga qo‘yilishi maqsadga muvofiq. Bu orqali malakali mutaxassislar tayyorlanadi.

- Audit tashkilotlari uchun yashil iqtisodiyotga oid hisobotlarni tekshiruvchi maxsus audit metodikasi ishlab chiqish muhimdir. Bu ekologik axborotlarning aniqligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Семенихин В.В. Расходы будущих периодов в учреждениях культуры // Все для бухгалтера. 2010. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rashody-buduschih-periodov-v-uchrezhdeniyah-kultury>

2. Buxarova F.M. «Yashil» iqtisodiyot rivojining xorijiy tajribasi. International scientific and practical Conference “The Silk Road: cooperation through the prism of tourism” October 10-11, 2024, 679-683

3. Mustafaqulov Yangiboy Bo‘riqulovich, Qilichov Sobir Savriyevich “YASHIL IQTISODIYOT” VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI // EJAR. 2024. №7S. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yashil-iqtisodiyot-va-uning-rivojlanish-bosqichlari>

4. Djurayeva Iroda Bahrom qizi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining vujudga kelish zarurati, umumiy hisobotlarining tuzilishi va O‘zbekistonning MHXSga o‘tishida vujudga keladigan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli yo‘nalishlari. Vol. 1 No. 10 (2023): «Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, iyun, 6-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710. ГОСТ 7.56-2002** " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**